

Płeć jako kategoria identyfikacji turysty kulturowego w nawiązaniu do jego zrównoważonego światopoglądu

Marcin Pasek

marcin.pasek@awf.gda.pl

Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku, Wydział Kultury Fizycznej, Katedra Wychowania Fizycznego i Nauk Społecznych

ORCID 0000-0001-6872-1697

Dariusz Jacek Olszewski-Strzyżowski

dariusz.olszewski@awf.gda.pl

Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku, Wydział Kultury Fizycznej, Katedra Wychowania Fizycznego i Nauk Społecznych

ORCID 0000-0001-7179-2808

Abstrakt: W pracy podjęto temat kształtowania nowej tożsamości turysty kulturowego w nawiązaniu do jego ekologicznej orientacji, wpisywanych zwłaszcza w założenia turystyki zrównoważonej. W świetle istniejących powiązań między turystyką kulturową, a walorami świata przyrody, wskazano na płeć jako istotny czynnik różnicujący światopogląd zrównoważony w grupie studentów turystyki i rekreacji. W stanowiącej narzędzie badawcze Skali Identyfikacji Środowiskowej kobiety (n – 65) osiągnęły wyniki lepsze od mężczyzn (n – 55) w odniesieniu do każdego z 11 tworzących ją założeń. Następstwem tego staje się w przypadku kobiet skuteczniejsze w porównaniu z mężczyznami usunięcie z przestrzeni autopozostawiania postaw właściwych beztrószkiemu konsumentowi, które uwidaczniają się przede wszystkim w odniesieniu do natury, lecz mogą mieć również przełożenie na wykorzystanie przez kobiety turystycznych zasobów kulturowych. Jakkolwiek płeć jako uwarunkowanie biologiczne może stanowić zaczątek kształtowania postaw *pro natura*, to ich pełne ucieleśnienie jest rzeczywistością w większym stopniu kształtowaną przez kulturę.

Słowa kluczowe: płeć, natura, światopogląd zrównoważony, turystyka kulturowa

Wprowadzenie

Światopogląd zrównoważony analizowany w odniesieniu do turystyki kulturowej może być uznawany za stosunkowo ryzykowną konstrukcję semantyczną. Wynika to z faktu zwyczajowo dychotomicznego, przeciwstawnego traktowania członów relacji natura – kultura. Wydaje się jednak, że idea antagonizmu natury i kultury traci stopniowo swoją żywotność za sprawą rezultatów coraz bardziej specjalistycznych badań naukowych w tym zakresie. Warto zaznaczyć jednak, że pierwszy człon owej relacji – natura – bywa niekiedy rozumiany wężej niż w jego potoczno-intuicyjnym pojmowaniu, a więc nie jako synonim przyrody, lecz natury ludzkiej, co nie zmienia oczywiście faktu, że natura ta pozostaje nadal uwikłana w porządek natury w szerokim

sensie, a więc natury biologicznej, bądź jeszcze szerzej - ekologicznej. Tym bardziej, że zarówno naturę jako synonim przyrody, jak i naturę ludzką, rozpatrywać należy w perspektywie kulturowej. Inna bowiem nie wchodzi w grę, nie ma bowiem żadnego sposobu, aby uzyskać dostęp poznawczy do natury poza jej kulturowym widzeniem, a więc postrzeganiem z pozycji człowieka uwikłanego w porządek kultury [Kotowa 2016].

Turystyka kulturowa odnosi się zarówno do relacji człowieka z nieożywionymi zasobami kultury, lecz może być również rozpatrywana w kontekście relacji społecznych. Ta druga zależność może inicjować zainteresowanie kwestiami ekologicznymi. Podobnie zauważa Bronfenbrenner, twierdząc, że aby zrozumieć rozwój człowieka, należy uwzględnić cały kontekst ekologiczny, w jakim on jest zanurzony [Bronfenbrenner 1994]. Charakterystyczny jest tu przykład społeczeństwa amerykańskiego, przejawiającego tendencje do koncentrowania się w większym stopniu na lokalnych problemach związanych z jednostką ludzką, pozostający w opozycji do społeczności wielu innych krajów opowiadających się za kolektywizmem kultury, innymi zaś słowami koncentrujących się w większym stopniu na relacjach społecznych niż na jednostce, a w ślad za tym skłaniających się ku rozwijaniu bardziej kompleksowych, biosferycznych postaw [Schultz 2002]. Powyższe zjawiska wpisują się mogą w paradygmat społeczno-ekologiczny który przyjmuje, że rozwój, działania, zachowania oraz wybory człowieka są wynikiem interakcji z innymi ludźmi, instytucjami, przedmiotami, a zwłaszcza otoczeniem (w tym wypadku przyrodą). to obopólne oddziaływanie, Spence i Lee określają mianem „synergii między jednostką a środowiskiem”. Zdaniem autorów, najbardziej skuteczną strategią osiągnięcia tej synergii będzie nie tyle zmienianie ludzi na drodze kształtowania ich przekonań, postaw i wartości, lecz przede wszystkim całościowe oddziaływanie na środowisko w jakim żyją (społeczne, kulturowe, naturalne), a zatem dokonywanie zmian w ich fizycznym i społecznym otoczeniu [Spence, Lee 2003].

Przedstawione tendencje w nieco szerszym spektrum można opisać jako przejście przez kolejne stadia rozwoju moralnego człowieka. Pierwsze z nich, zwane egocentryzmem etycznym, wyraża się w zachowaniach dyktowanych narcystycznymi, egocentrycznymi pobudkami. w drugim stadium moralność, a wraz z nią tożsamość, rozszerzają się z perspektywy egocentrycznej w grupową. Tworzy się tym samym rdzeń moralności etnocentrycznej, charakteryzującej się wyznawaniem wartości czerpanych z grupy, w której jednostka żyje. W tej przestrzeni bardzo często funkcjonują turyści,

utożsamiający się z kulturowym dziedzictwem przodków. W trzecim stadium rozwoju moralnego ludzka tożsamość rozszerza się jednak jeszcze bardziej, tworząc moralność światocentryczną, związaną z braniem odpowiedzialności nie tylko za ludzi, lecz za całą planetę [Gop 2016].

Rozważania na temat relacji turystyki kulturowej z obejmującym kontekst życia i nieożywionej materii, a zatem holistycznie pojmowanym środowiskiem przyrodniczym, należałoby zacząć od zdefiniowania samej kultury jako „przedmiotu turystyki kulturowej, stanowiącego o sensie i znaczeniu jej uprawiania oraz o liście jej celów i formach jej aktywności” [Mikos v. Rohrscheidt 2016, s. 6]. W innym ujęciu mówić można o kulturze jako o powszechnie respektowanym w danej społeczności i regulującym funkcjonowanie jej członków systemie przekonań, których skutki przejawiają się w postaci praktycznych działań w sferze symboliczno-kulturowej oraz techniczno-użytkowej [Kmita, Banaszak 1994, s. 38]. Takie podejście do kultury pozwala wyodrębnić z niej pewne uniwersalne cechy, w tym „pierwotność” i „całościowość” [Mikos v. Rohrscheidt 2016, s. 6], nawiązujące do faktu jej wyrastania z natury. Jest więc natura podłożem dla rozwoju kultury, nie zaś jej przeciwieństwem, co umożliwia dostrzeżenie licznych związków między obiema tymi kategoriami. Istnieją bowiem liczne możliwości uwikłania szeroko pojętego środowiska przyrodniczego w kontekst życia każdego człowieka. Przyroda jest niezbywalnym elementem funkcjonowania każdej społeczności, mogąc stanowić zarówno zasób jak i walor kultury formułującej się w obrębie takiej wspólnoty. Cenną propozycję przykładów w tej przestrzeni powiązań zaproponował jeden z nielicznych jej badaczy Armin Mikos von Rohrscheidt, wyróżniając w pierwszej kolejności żywienie, oparte na regionalnych surowcach i uprawach, stanowiących zarazem podstawę historycznego rozwoju kultury kulinarnej, jako elementu produktów turystyki kulturowej, do których zaliczyć można m.in. święta siewu i zbiorów (jak winobrania czy dożynki) czy święta tradycyjnie uprawianych owoców i warzyw stanowiących podstawę żywienia. Istotną rolę w kreowaniu turystycznej marki regionu odgrywa też lokalny ubiór, odpowiadający warunkom klimatycznym, a zarazem stanowiący element różnicujący tzw. kultury materialnej, współtworzący krajobraz życia codziennego odwiedzanych destynacji, związane z nim propozycje turystycznego shoppingu, zawartość ekspozycji muzealnych czy też ważny element eventów kulturalnych. Duże znaczenie należy przypisywać również budowlom mieszkalnym, użytkowym i reprezentacyjnym, poprzez wykorzystywanie przy ich wznoszeniu

naturalnych materiałów, jak i ich dostosowanie do lokalnych warunków oraz potrzeb zależnych od środowiska. Integralną częścią krajobrazu są poza tym zabytki techniki i współczesne jej urządzenia, szczególnie te najwyraźniej i bezpośrednio wykorzystujące przyrodę, jak zapory, wiatraki czy elektrownie wodne, jak również obiekty zapewniające bezpieczeństwo, w tym fortyfikacje, dostosowane do terenu i wykorzystujące jego naturalne atuty obronne, łatwe do zaobserwowania w obrębie wysp, rozlewisk rzecznych, wzgórz czy mokradeł. Turystów z reguły interesują również zwyczaje ludności i folklor nawiązujący do rocznych i dziennych cykli przyrody, jak obrzędowość narosła wokół równonocy i najdłuższego dnia, a także o elementy żywych lub dawnych religii, w tym pierwotne przedmioty kultu i miejsca święte związane czy to z wyjątkowymi twórcami przyrody (jak meteoryty, długowieczne drzewa, niezwykle formy skalne) czy z typowymi zjawiskami przyrody interpretowanymi w kontekście relacji człowieka ze światem nadprzyrodzonym lub przekonań o interwencji tegoż [Mikos v. Rohrscheidt 2016, s. 7].

Uzupełnieniem tej klasyfikacji mogą być przykłady koegzystencji człowieka ze zwierzętami obserwowane na odwiedzanych obszarach, a stanowiące przykład kształtowania się kultury wypasu zwierząt hodowlanych czy podejmowania zabiegów leczniczych w duchu tzw. animaloterapii [Magiera i inni 2018]

Warto wspomnieć również o kształtowanej niezależnie od kultury kulinarnej sztuce wykorzystywania roślin w celach leczniczych, co w wielu społecznościach stanowi dziś podstawę niekonwencjonalnych terapii, znanych pod ogólniejszym pojęciem medycyny naturalnej [Giermaziak, Przyłuska 2017]. Natomiast świat przyrody nieożywionej utożsamiany z aerozolami naturalnymi w postaci chlorku sodu czy jodu wykorzystywany był już w starożytności jako rekwizyt dla osób podróżujących w celach leczniczych w regiony nadmorskie, co utrwaliło z czasem tradycję tzw. „podróży do wód” w celu określanym jako talasoterapia [Subocz 2013]. Nowszym obyczajem jest natomiast również podyktowane względami leczniczymi korzystanie z przestrzeni kopalni soli w Wieliczce, gdzie funkcje terapeutyczne płynnie łączą się z założeniami stawianymi przed turystyką industrialną [Mirek 2016].

Jest wreszcie niejednoznacznie interpretowany fakt spontanicznego rozwoju roślinności w obrębie atrakcyjnych turystycznie obiektów i przestrzeni. Przykłady zmiany krajobrazu kulturowego ze stopniowo rosnącą dominacją dziko rosnących drzew i krzewów to m.in. wybrane obiekty kultu w Ameryce Łacińskiej, miejscowość Prypeć w okolicach Czarnobyła, opustoszała po awarii reaktora jądrowego

czy w mniejszym zakresie Wilczy Szaniec. W opinii części społeczeństwa prowadzi to do redukcji pierwotnych walorów miejsca. Pojawiają się jednak propozycje wykorzystania takiej roślinności w zaplanowanych zabiegach rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych, co może nadać im odmienną od pierwotnej, lecz zarazem ciekawą, nową wartość [Jackiewicz, Borowski 1998].

Wymienione przykłady związków między środowiskiem przyrodniczym a turystyką kulturową odnoszą się do tzw. ekologii kulturowej mówiącej o potrzebie adaptacji człowieka do środowiska społecznego i fizycznego. Adaptacja ta odnosi się zarówno do procesów biologicznych, jak i kulturowych, które umożliwiają ludności przeżycie i rozmnażanie się w nieustannie ewoluującym środowisku. Założenie, że uwarunkowania ekologiczne odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu kultury danego regionu, zostało wysnute przez Juliana Stewarda, uznawanego za twórcę ekologii kulturowej. Zasadniczą kwestią tego konstruktu jest hipoteza o częściowo historycznym dziedziczeniu adaptacji człowieka, obejmującej wiedzę, praktyki i technologie umożliwiające przeżycie w danym środowisku. Pomimo więc wpływu, jaki środowisko wywiera na sposób ludzkiej adaptacji, nie jest ono jedynym determinującym ją czynnikiem. Można wręcz powiedzieć, że w długoterminowej perspektywie środowisko i kultura stają się w pewnym sensie osobnymi ścieżkami ewolucyjnymi, a zdolność do wywierania wpływu jednej na drugą jest uzależniona od wewnętrznej struktury każdej z nich [Steward 1963].

Powyższe rozważania w sposób znakomity wpisują się w zagadnienia związane z podejmowaniem aktywności turystycznych w ramach turystyki zrównoważonej (*sustainable tourism*). Jak zauważa Olszewski-Strzyżowski, koncepcja turystyki zrównoważonej powstała jako odpowiedź na tzw. turystykę masową i wszelkich zagrożeń jakie z niej wynikają. To taka aktywność turystyczna, która podtrzymuje ekologiczną, społeczną, ekonomiczną i kulturową integralność odwiedzanych terenów, a także zachowuje w niezmiennym stanie zasoby naturalne, przyrodnicze, kulturowe i społeczne tych destynacji. Bo tylko w sposób zrównoważony możemy (i musimy) korzystać z zasobów (zwłaszcza przyrodniczych, kulturowych, społecznych) i potencjału turystycznego dostępnych destynacji, aby zachować je w równowadze, by służyły kolejnym pokoleniom turystów [Olszewski-Strzyżowski 2022]. Od zawsze przecież turystyka miała i ma ścisłe związki ze środowiskiem przyrodniczym i kulturowym. Z tego nurtu wyłaniają się takie formy turystyki jak *soft tourism*, *green tourism* czy turystyka ekologiczna lub turystyka alternatywna. Wszystkie

one wzmacniają wartości witalne, poznawcze, samorozwojowe, estetyczne, zdrowotne uczestników-turystów, oraz przyczyniają się one do wzrostu ich świadomości środowiskowych i pro-kulturowych, a także wpływają w sposób istotny na zmiany ich postaw i zachowań w trakcie wszelkich aktywności podejmowanych na łonie natury.

Przegląd form aktywności turystycznych pozwala na wyodrębnienie czynności odwołujących się niemal wyłącznie do natury, czego przykładem może być rekreacja na świeżym powietrzu, zwłaszcza na terenach cennych przyrodniczo. Nawet jednak w tym przypadku trudno o uniknięcie kontaktu z wytworami cywilizacji, a zatem w pewnym sensie i kultury, jeżeli brać pod uwagę chociażby utrwalone kulturowo rytuały wypoczynkowe. Inne formy aktywności inicjowane w większym stopniu z pobudek kulturowych pozostawiają z kolei wiele przestrzeni na kontemplację w obliczu świata przyrody, np. w czasie wizyt w klasztornych ogrodach, w czasie podziwiania zielonych pnączy zdobiących ściany budynków czy też podczas studiowania scen bądź tekstów artystycznych eksploatujących naturalne otoczenie i dających mu wyraz. Wypada zatem ponownie zgodzić się z Arminem Mikos von Rohrscheidtem twierdzącym, że: we współczesnej turystyce kulturowej jednostronne, niemal „czyste” „przyrodnicze” czy z drugiej strony „symboliczne” formy (typy programów) to praktyki raczej rzadkie, wyznaczające bieguny jej oferty. Generalnie zaś prawie każda forma wykorzystuje zarówno artefakty kultury, jak i zasoby przyrody, a wszelka aktywność turystyczno-kulturowa odbywa się w przestrzeni łączącej je, co można prześledzić analizując listy zwiedzanych miejsc i obiektów, nieodzowne zabiegi interpretacyjne oraz poszczególne aktywności turystów [Mikos v. Rohrscheidt 2016, s. 7].

Celem pracy jest ocena tożsamości odwołującej się do zrównoważonej ekologicznej filozofii życia studentów turystyki i rekreacji obojga płci. Zgodnie z zaproponowaną na wstępie konstrukcją myślową światopogląd zrównoważony, synonimem którego mogą być tzw. postawy pronaturowe [Tyblewski 1975] jest w tym przypadku traktowany komplementarnie względem postaw wobec turystyki kulturowej. Dotychczas niewiele jest informacji na temat różnicowania postaw wobec turystyki wśród przedstawicieli obu płci. Dodatkowo trudno w ich przypadku o ujednociające wnioski, gdyż z jednej strony koncentrują się zbyt mocno na postawach wobec turystyki aktywnej kosztem kulturowej [Pasek, Drózdź 2016], z drugiej zaś informują o braku różnic między obu płciami w kwestii poziomu zainteresowania

miejsc dziedzictwa kulturowego [Remoaldo i inni 2014]. Na tym tle wyniki oceny postaw wobec wątków ekologicznych w turystyce, jak i ogólnie w całej przestrzeni życiowego poznania, sytuują kobiety znacznie wyżej od mężczyzn [Desrochers i inni 2019]. Być może jest to rezultat aktualności ideologii macierzyństwa akcentującej związek między wychowującą, karmiącą i wspierającą przez całe życie kobietą - matką, a naznaczoną tymi samymi atrybutami Matką - Ziemią [Miller-Schroeder 2011].

Procedura badawcza

W badaniach wzięło udział 120 studentów kierunku Turystyka i Rekreacja Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku, w tym 55 mężczyzn i 65 kobiet. Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego stosując technikę ankiety bezpośredniej przeprowadzoną w sposób tradycyjny (*Paper & Pen Personal Interview – PAPI*). Zastosowanym narzędziem badawczym była krótka wersja Skali Identyfikacji Środowiskowej, znana w piśmiennictwie jako *Environmental Identity (EID) Scale – short version* [Clayton 2003]. Każdy z 11 punktów skali był interpretowany przez respondentów poprzez oznaczenie jednej z cyfr na 7-stopniowej skali Likerta, a konkretnie tej cyfry, z którą wypełniający kwestionariusz identyfikowali się w najpełniejszym stopniu. Cyfry oznaczone były w porządku od 1 – *to nie jest prawda o mnie* do 7 – *całkowita prawda o mnie*. Tworzące narzędzie badawcze twierdzenia odnoszą się do szeroko pojętego poczucia jedności człowieka z naturą.

Do wyliczeń statystycznych użyto programu Statistica (wersja 13.3 PL; StatSoft Inc., Krakow, Poland). Ponieważ badany z wykorzystaniem testu Shapiro-Wilka rozkład większości zmiennych istotnie odbiegał od rozkładu normalnego, do weryfikacji hipotez zastosowano nieparametryczny test u Manna-Whitneya. Obliczenia wykonywano przy poziomie ufności 0,95, a błąd maksymalny ustalono na poziomie 0,05. Ograniczono się do analizowania danych tylko według kryterium płci, stanowiącej w badaniu zmienną grupującą.

Część wynikowa pracy stanowi odpowiedź na pytanie o stabilność zasugerowanej tendencji, jakoby kobiety przejawiają bardziej proekologiczne postawy niż mężczyźni. Uzasadniając wybór problemu badawczego, a następnie przygotowując się do przeprowadzenia badań przyjęto dwie alternatywne hipotezy badawcze:
Ho: Kobiety w porównaniu do mężczyzn nie przejawiają silniejszych skłonności do reprezentowania światopoglądu zrównoważonego.

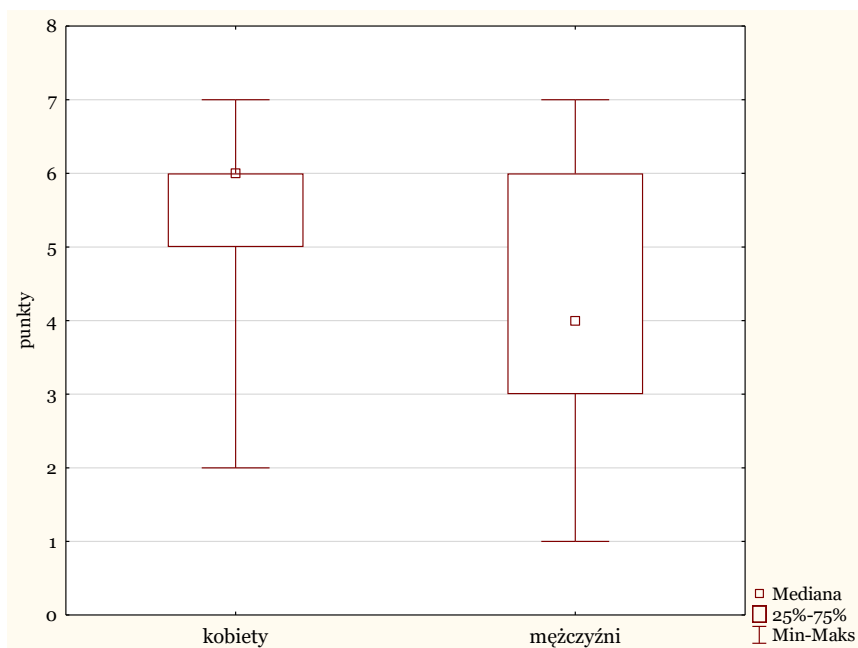
H1: Kobiety w porównaniu do mężczyzn przejawiają silniejsze skłonności do reprezentowania światopoglądu zrównoważonego.

Wyniki

W celu badania tożsamości środowiskowej Clayton [2003] opracowała Skalę Tożsamości Środowiskowej, która składa się z 24 pytań w wersji pierwotnej oraz z 11 pytań w wersji skróconej. Skala zawiera pozycje o takim znaczeniu fenomenologicznym jak behawioralne aspekty interakcji jednostki z naturą, samoidentyfikacja z naturą, aspekty ideologiczne, w tym wspieranie edukacji proekologicznej oraz prowadzenie zrównoważonego stylu życia, pozytywne emocje i estetyczne poczucie wobec natury i wreszcie autobiograficzny komponent obcowania z przyrodą. Autorka wskazała na jednoczynnikową strukturę narzędzia, odnotowując obecność dodatniego związku między tożsamością środowiskową a ekocentryzmem, kolektywizmem i działaniami przyjaznymi środowisku przyrodniczemu. Wykazano przy tym silny ujemny związek tożsamości środowiskowej z apatią i nieco słabszy ujemny z indywidualizmem. Clayton (2003) wnioskuje, że Skala Tożsamości Środowiskowej jest trafnym (0.56) i rzetelnym (0.92) kwestionariuszem samoopisowym. Mimo, iż w niektórych badaniach wynik końcowy stanowi suma wszystkich itemów [Larionov 2020], to częściej spotykaną metodą przedstawiania wyniku, na którą również zdecydowano się w niniejszych badaniach jest średnia sumy wszystkich itemów. Przedstawiona polska wersja skali została wyodrębniona z pełnej angielskojęzycznej wersji 24 punktowej przetłumaczonej przez trzech tłumaczy, a następnie przetłumaczona na język angielski przez tłumacza, któremu nie była znana oryginalna wersja testu. Ostatecznie stwierdzono zgodność sensu twierdzeń oryginalnej i polskiej wersji Skali Tożsamości Środowiskowej [Larionov 2020].

W przypadku postawy wobec twierdzenia: Dużo czasu spędzam w naturalnych sceneriach (lasy, góry, pustynia, jeziora, morze), suma rang dla kobiet wyniosła 4803,5 w stosunku do wartości 2456,5 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 4,584 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,001$).

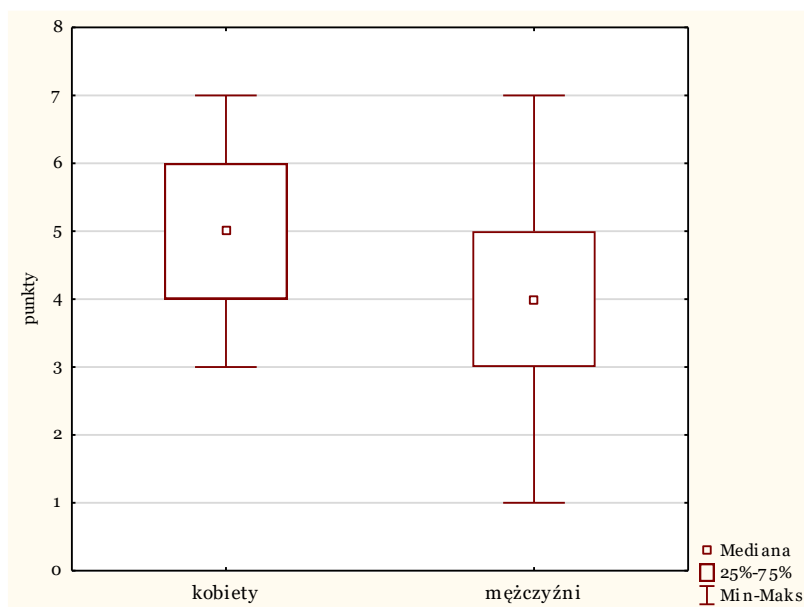

Ryc. 1. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Dużo czasu spędzam w naturalnych sceneriach (lasy, góry, pustynia, jeziora, morze)

Źródło: opracowanie własne

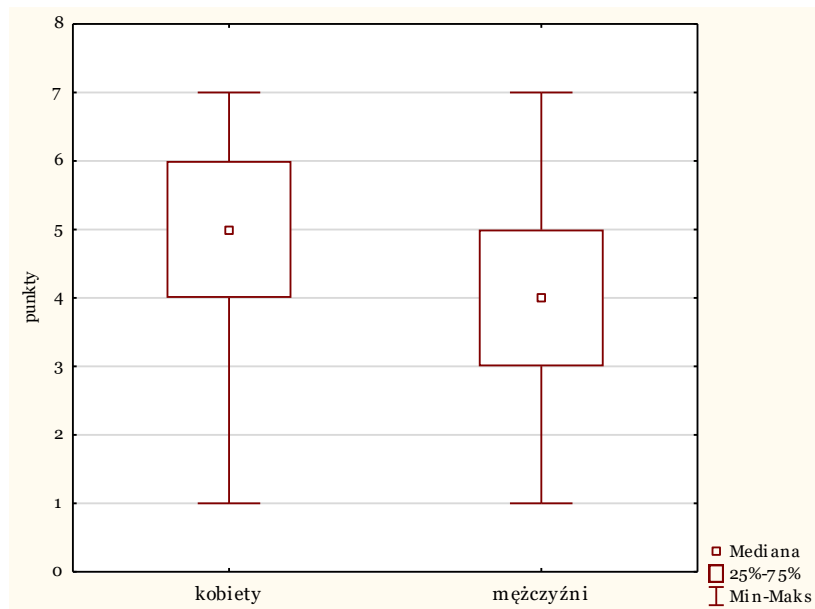
W przypadku postawy wobec twierdzenia: Myślę o sobie, że jestem częścią natury, a nie jestem od niej oddzielony, suma rang dla kobiet wyniosła 4808,5 w stosunku do wartości 2451,5 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 4,611 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,001$).

Ryc. 2. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Myślę o sobie, że jestem częścią natury, a nie jestem od niej oddzielony

Źródło: opracowanie własne

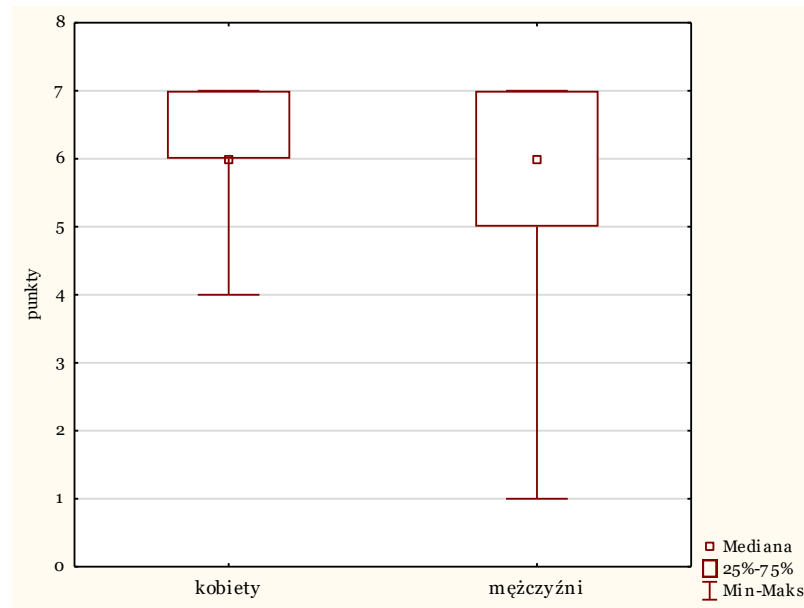
W przypadku postawy wobec twierdzenia: Gdybym miał wystarczająco dużo czasu lub pieniędzy, z pewnością poświęciłbym część z nich na pracę na rzecz ochrony środowiska, suma rang dla kobiet wyniosła 4618,5 w stosunku do wartości 2641,5 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 3,610 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,001$).

Ryc. 3. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Gdybym miał wystarczająco dużo czasu lub pieniędzy, z pewnością poświęciłbym część z nich na pracę na rzecz ochrony środowiska

Źródło: opracowanie własne

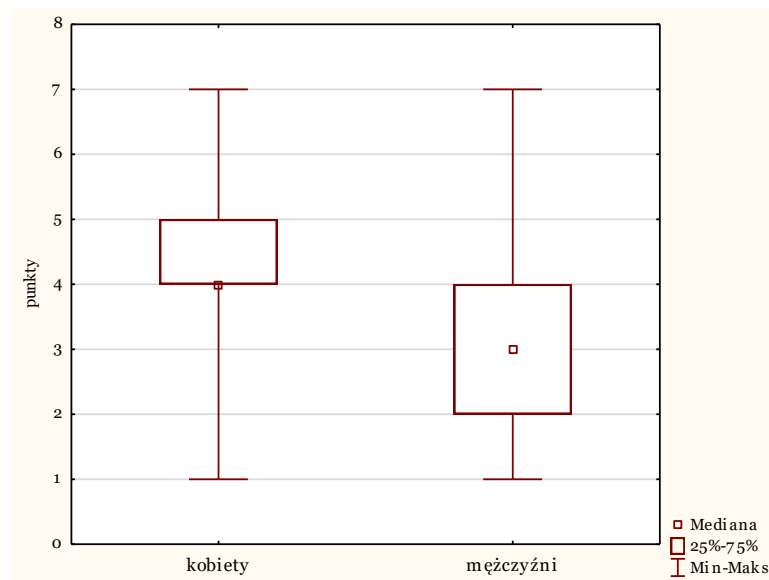
W przypadku postawy wobec twierdzenia: Kiedy jestem zdenerwowany lub zestresowany, mogę poczuć się lepiej spędzając trochę czasu na świeżym powietrzu "obcując z naturą", suma rang dla kobiet wyniosła 4470,5 w stosunku do wartości 2789,5 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 2,830 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,01$).

Ryc. 4. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Kiedy jestem zdenerwowany lub zestresowany, mogę poczuć się lepiej spędzając trochę czasu na świeżym powietrzu "obcując z naturą"

Źródło: opracowanie własne

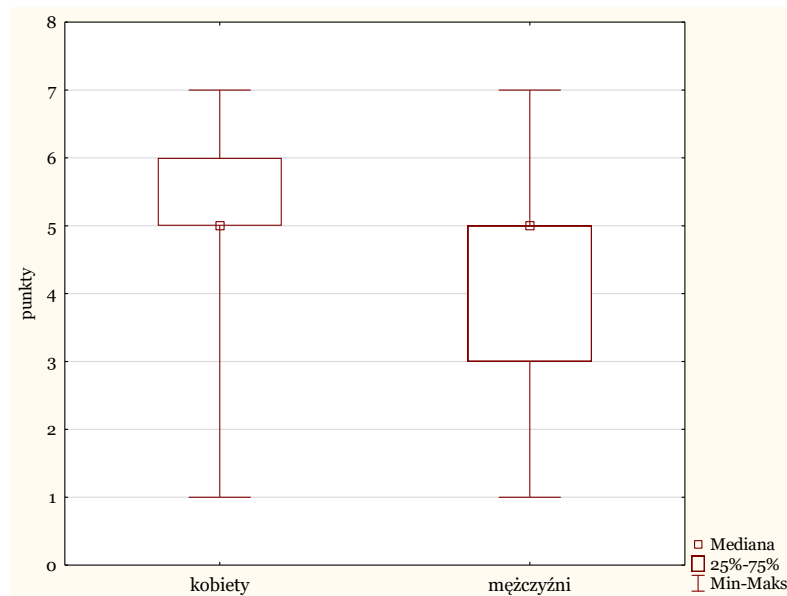
W przypadku postawy wobec twierdzenia: Czuję, że mam wiele wspólnego z innymi gatunkami, suma rang dla kobiet wyniosła 4668 w stosunku do wartości 2592 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 3,871 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,001$).

Ryc. 5. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Czuję, że mam wiele wspólnego z innymi gatunkami

Źródło: opracowanie własne

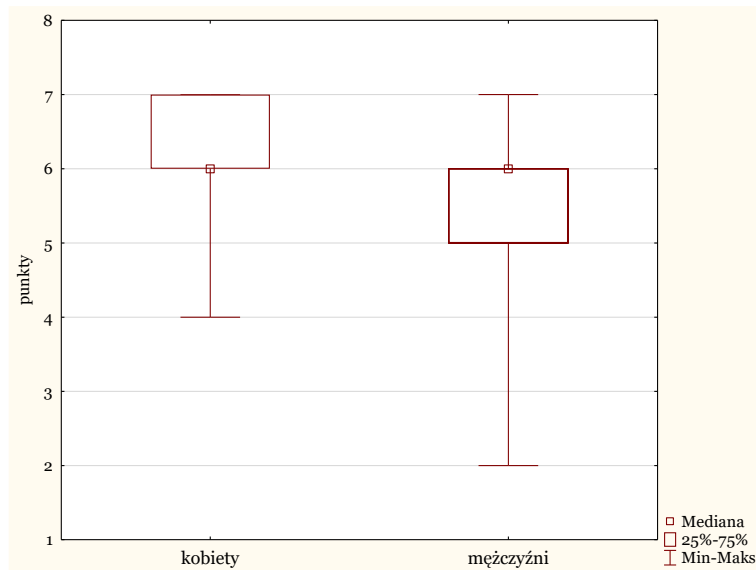
W przypadku postawy wobec twierdzenia: Odpowiedzialne postępowanie wobec Ziemi - prowadzenie zrównoważonego stylu życia - jest częścią mojego kodeksu moralnego, suma rang dla kobiet wyniosła 4633 w stosunku do wartości 2627 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 3,686 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,001$).

Ryc. 6. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Odpowiedzialne postępowanie wobec Ziemi - prowadzenie zrównoważonego stylu życia - jest częścią mojego kodeksu moralnego

Źródło: opracowanie własne

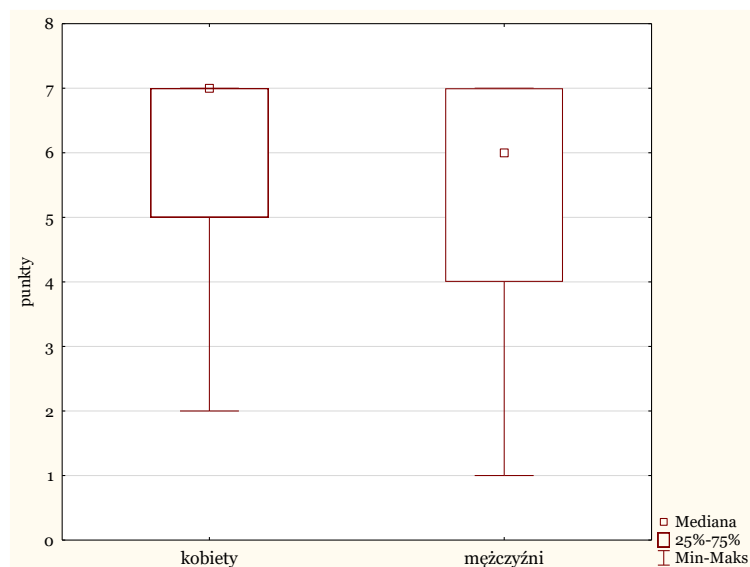
W przypadku postawy wobec twierdzenia: Poznawanie świata przyrody powinno być ważnym elementem wychowania każdego człowieka, suma rang dla kobiet wyniosła 4618,5 w stosunku do wartości 2641,5 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 3,610 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,001$).

Ryc. 7. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Poznawanie świata przyrody powinno być ważnym elementem wychowania każdego człowieka

Źródło: opracowanie własne

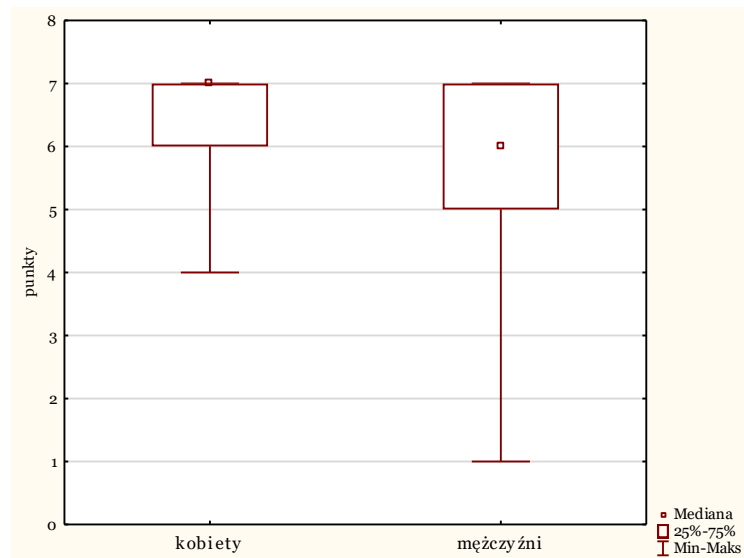
W przypadku postawy wobec twierdzenia: Wolałbym mieszkać w małym pokoju lub domu z ładnym widokiem, niż w większym pokoju lub domu z widokiem na inne budynki, suma rang dla kobiet wyniosła 4526 w stosunku do wartości 2734 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 3,123 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,001$).

Ryc. 8. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Wolałbym mieszkać w małym pokoju lub domu z ładnym widokiem, niż w większym pokoju lub domu z widokiem na inne budynki

Źródło: opracowanie własne

W przypadku postawy wobec twierdzenia: Czuję, że brakuje mi ważnej części mojego życia, gdybym nie był w stanie wyjść i cieszyć się od czasu do czasu naturą, suma rang dla kobiet wyniosła 4535,5 w stosunku do wartości 2724,5 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 3,173 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,001$).

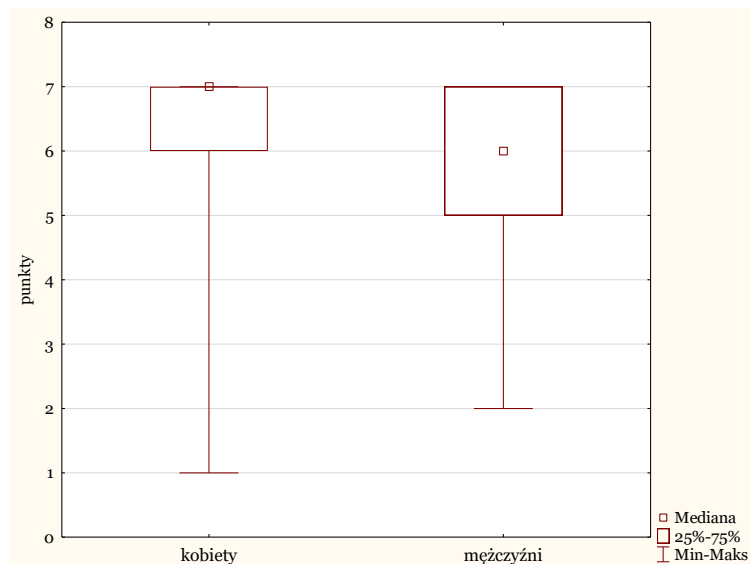

Ryc. 9. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Czuję, że brakuje mi ważnej części mojego życia, gdybym nie był w stanie wyjść i cieszyć się od czasu do czasu naturą

Źródło: opracowanie własne

W przypadku postawy wobec twierdzenia: Nigdy nie widziałem dzieła sztuki, które byłoby tak piękne jak dzieło natury, takie jak zachód słońca czy pasmo górskie, suma rang dla kobiet wyniosła 4445 w stosunku do wartości 2815 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 2,696 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,01$).

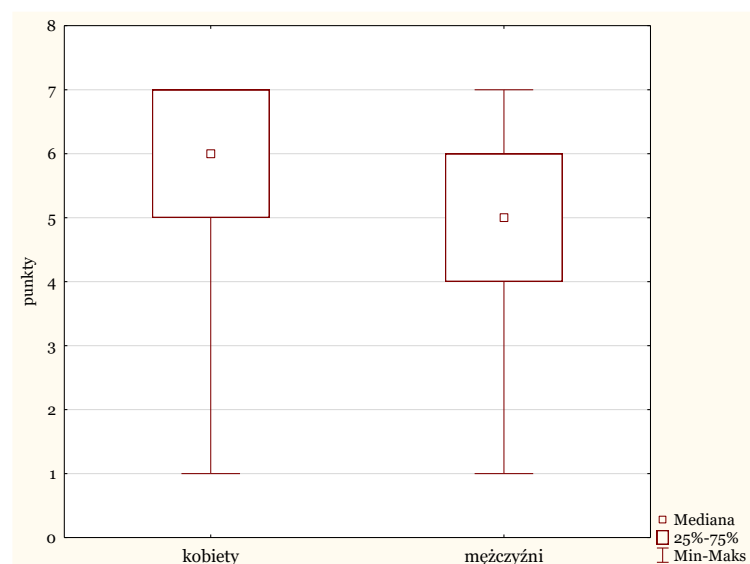

Ryc. 10. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Nigdy nie widziałem dzieła sztuki, które byłoby tak piękne jak dzieło natury, takie jak zachód słońca czy pasmo górskie

Źródło: opracowanie własne

W przypadku postawy wobec twierdzenia: Czuję, że doświadczenia z naturą dają mi duchowe wzmocnienie, suma rang dla kobiet wyniosła 4574,5 w stosunku do wartości 2685,5 w przypadku mężczyzn. Wartość statystyki testowej Z na poziomie 3,378 okazała się silnie istotna statystycznie ($p \leq 0,001$).

Ryc. 11. Opinie respondentów odnoszące się do twierdzenia: Czuję, że doświadczenia z naturą dają mi duchowe wzmocnienie

Źródło: opracowanie własne

Opinie dotyczące twierdzeń na Skali Identyfikacji Środowiskowej okazały się być jednoznacznie bardziej satysfakcjonujące w przypadku kobiet. W przypadku

dwóch opinii, dotyczących obcowania z naturą jako remedium na zdenerwowanie i stres oraz preferowania dzieł natury kosztem dzieł sztuki, różnica statystyczna wskazująca bardziej pozytywną postawę kobiet okazała się istotna na poziomie $p \leq 0,01$. Pozostałe przypadki dają jeszcze silniejsze dowody na bardziej świadome postrzeganie zagadnień pronaturowych przez kobiety ($p \leq 0,001$). Uzyskanie w badaniach niskie wartości poziomu istotności statystycznej skutkują odrzuceniem hipotezy zerowej i przyjęciem hipotezy alternatywnej o silniejszych skłonnościach do reprezentowania światopoglądu zrównoważonego przez kobiety w porównaniu z mężczyznami.

Dyskusja

Podsumując się charakterystyki płciowych uwarunkowań poglądów na rozwój zrównoważony warto odnieść się do kulturowego składnika tożsamości płciowej, znanego pod nazwą *gender* i odnoszącego się do społecznie skonstruowanych cech kobiet i mężczyzn, takich jak normy, role i relacje między obu płciami, zaznaczając przy tym, że koncepcje kobiecości i męskości, szczególnie w ostatnich dziesięcioleciach, ulegają licznym przeobrażeniom [Leszczyńska, Dziuban 2012]. W odniesieniu do równouprawnienia, powyższe założenie jest do dziś z trudnością wdrażane i dzieje się to w zdecydowanej większości przypadków z ograniczaniem przywilejów żeńskiej części społeczeństwa [Pokharel 2008].

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób atrybuty kobiecości i męskości są przekształcane przez turystyczne doświadczenie, należy uwzględnić rangę zmian społecznych dokonujących się w postrzeganiu płci za sprawą podejmowania aktywności turystycznych [Tucker 2007]. Może być bowiem definiowanie przez pryzmat płci traktowane jako kategoria analityczna, nie tylko w odniesieniu do poruszonego w tej pracy wątku ekologicznego, lecz również w nawiązaniu do innych konstrukcji społecznych, w tym kulturowych, religijnych oraz społeczno-ekonomicznych. Niewątpliwie warto postrzegać dalszy rozwój turystyki uwzględniający aspekt płciowy w szerokiej perspektywie interakcji społecznych [Barker, Kuiper 2003] z ukierunkowaniem na model płciowo neutralny [Ferguson 2001].

Jednocześnie należy przyjąć, że zróżnicowanie aktywności turystycznych ze względu na płeć, wynikać może z odmiennych grup uwarunkowań. Po pierwsze ze struktury biopsychicznej, gdzie płeć stanowi konsekwencję odrębności psychicznych i biologicznych, których wyrazem mogą być różne zainteresowania aktywnościami fizycznymi oraz różnymi możliwościami fizycznymi do uprawiania turystyki. Po drugie

może być przejawem kulturowych tradycji i wzorów zachowań, związanych z pełnionymi rolami społecznymi kobiety i mężczyzny [Bomirska i inni 1988]. Potwierdza to McGehee, który twierdzi, że kobiety wykazują większą skłonność do podejmowania migracji turystycznych niż mężczyźni [McGehee i inni 1996]. Inni badacze uważają, że dotyczyć to może również wybieranych kierunków wyjazdów oraz typów i form podejmowanych aktywności turystycznych [McIntosh i inni 1996]. Small w swoich badaniach wskazał, że kobiety postrzegają podejmowanie przez nie aktywności turystycznych jako jeden z przejawów wolności i emancypacji kobiet [Small 2009].

Analiza licznych powiązań obserwowanych w przestrzeni turystyki wskazuje, że oczywiste do niedawna podziały płciowe nie muszą być już uznawane za pewnik [Aitchison 2001], co w szczególności dotyczyć może stref geograficznych objętych kultem *macho*, jak i regionów naznaczonych wpływami islamskimi. Rozwój turystyki powinien w związku z tym skutkować powszechnym uznaniem istniejących koncepcji równości kobiet i mężczyzn, lecz również wymuszać względem hermetycznych kulturowo lokalnych społeczności zakwestionowanie istniejących struktur i hierarchii płci [Wilson, Ypeij 2012].

Innym zjawiskiem, ale odnoszącym się do sfery zatrudnienia w usługach turystycznych, jest parytet płci w odniesieniu do zarządzania biznesem turystycznym. Według wskazań uczestników debaty w ramach IX Forum Promocji Turystycznej zorganizowanego we Wrocławiu w pięciu edycjach Listy 100 najbardziej wpływowych osób w polskiej turystyce, ogłaszanej przez redakcję portalu WaszaTurystyka.pl, liczba kobiet wynosiła każdorazowo nie więcej niż 27. w polskiej turystyce stosunkowo mało kobiet zdołało zatem znacząco awansować w hierarchii zawodowej, pomimo iż generalnie nie brakuje ich w szeroko rozumianej turystyce [<https://www.forbes.pl/forbeswomen/kobiety-w-turystyce-ix-forum-promocji-turystycznej/xsy52tt>]. Stanowią one bowiem stałą kadrę biur podróży, samorządów czy administracji hotelowej. Znacznie trudniej natomiast o kobiety wśród dyrektorów hoteli, właścicieli atrakcji turystycznych czy wreszcie wśród osób zajmujących eksponowane stanowiska w urzędach marszałkowskich i regionalnych organizacjach turystycznych.

Odrębne zagadnienie stanowić może nierespektowanie praw kobiet w przebiegu niektórych form aktywności turystycznej, stanowiących przykład szeroko pojętej turystyki kulturowej. Kontrowersje pojawiają się w szczególności w przypadku

seks turystyki i turystyki *halal*. Pierwsza z nich naświetla w większym stopniu fakt podrzędności kobiet w aspekcie biologicznym [Borzyszkowski 2011, Mikos v. Rohrscheidt 2008, Jarnecki 2012], druga zaś, przynajmniej jeśli chodzi o uwarunkowany kulturowo nakaz separacji płci – w wymiarze społecznym [Puchnarewicz 2008].

W przeciwieństwie do dość obszernych źródeł analizujących powyższą problematykę współistnienia płci, kojarzonemu z kwestiami zrównoważonego rozwoju ekofeminizmowi nie poświęcono dotąd zbyt wiele uwagi w literaturze turystycznej. w opracowaniu *Tourism Ethics* [Fennell 2006] dokonano krótkiej charakterystyki tego problemu, rozszerzając nieco wcześniejsze badania [Gilligan 1993] o kontekst turystyczny. Dzięki temu łatwiej obecnie o zrozumienie relacji powstających między kobietami i mężczyznami pracującymi nad tworzeniem różnych produktów turystycznych. Różnice między przedstawicielami obu płci mogą pojawić się na poziomie akceptacji wybranych praktyk i zachowań w przemyśle turystycznym. Dostrzega się przy tym maskulinistyczne uprzedzenia w piśmiennictwie związanym z turystyką, postulując w kolejnych badaniach stworzenie nowej perspektywy uwzględniającej kontekst ekofeministyczny [Smith, Diffy 2003].

Przedstawione w tej pracy wyniki badań zasadniczo korespondują z wcześniej uzyskaną wiedzą na temat sfeminizowania sfery postaw pronaturowych. Interesujących informacji w tym zakresie dostarcza m.in. badanie zależności między płcią, a szeroko pojętą świadomością ekologiczną [Brough i inni 2016]. Takie zachowania jak dzielenie się dojazdem samochodowym (*carpooling*) czy sortowanie odpadów przypisano w nim w większym stopniu kobietom. Klienci wybierający produkty ekologiczne są częściej oceniani jako stereotypowo bardziej kobiece, niezależnie od płci. w trakcie jednego z badań czytali oni scenariusz, gdzie osoba sprawdzała ofertę sklepu warzywnego mając ze sobą plastikową siatkę lub torbę materiałową. Następnie należało przypisać tej osobie cechy z listy, na której widniały zarówno męskie, kobiece jak i neutralne atrybuty. Tak mężczyźni jak i kobiety chętniej przypisywali kobiece cechy osobie o wyraźnie ekologicznych zachowaniach. Dodatkowo okazało się, że mężczyźni często unikali ekoproduktów, by nie zagrozić swojej męskości kulturowej. Coś tak niewinnego jak różowa karta podarunkowa w sklepowym dziale *eko* wystarczała, by ich odwieść od zakupu. Jednak gdy informacja na produkcie zawierała odniesienie do ich męskości, na przykład poprzez komunikat: „zrób coś jak mężczyzna”, wtedy kupowali chętniej, a ulokowane w ofercie

eko już ich nie odstraszało. Idąc dalej tym tropem, łatwiej zrozumieć dlaczego mężczyźni częściej też aniżeli kobiety przeznaczają pieniądze na produkty o nazwie *Wilderness Rangers*, mające w swoim logo wilka, aniżeli na *Friends of Nature* z lekkim zielonym logotypem. Nie wiadomo czy warto poczekać, aż obyczajowe wzorce przypisywane mężczyznom ulegną zmianie, gdyż wówczas możemy nie zdążyć z ochroną przyrody i wyginiemy zanim zrzucimy z siebie ciasny gorset kulturowych ról i przyzwyczajzeń. Z tego powodu zyskuje na atrakcyjności postulat, aby aktywizować mężczyzn ekologicznie przy użyciu takich narzędzi, które do nich skutecznie trafią [Brough i inni 2016].

Powyższe dane potwierdzają zasadność głoszenia przez niektóre środowiska naukowe idei tzw. ekofeminizmu. Nim jednak doszło do jego ukonstytuowania w latach 70. XX wieku, już ponad 100 lat wcześniej, w początkowym okresie industrializacji zaobserwowano pierwsze feministyczne ruchy na rzecz środowiska wiążące się z walką kobiet o bezpieczeństwo żywności i dostępu do pitnej wody [Mann 2011]. Z czasem utrwaliły się one jako integracja idei feministycznych i aktywizmu kobiet na rzecz środowiska przyrodniczego, obarczając odpowiedzialnością za degradację środowiska system patriarchalny i męską dominację. W rozumieniu jej twórców rewolucja feministyczna powinna pomóc nie tyle w odwróceniu modelu dominacji, ile w nawiązaniu nowych, egalitarnych relacji między kobietami i mężczyznami oraz między ludźmi i naturą. Jednym ze sztandarowych założeń tej teorii jest fakt wywołanego ekspansją patriarchy wyczerpywania zasobów oraz globalny wzrost liczebności populacji, stanowiące bezpośrednie przyczyny obecnego zagrożenia ekologicznego [d'Eaubonne 1981]. Pogląd ten, stanowiący oznakę rozwijającego się tzw. feminizmu drugiej fali [Kijewska 2018] zaowocował badaniami nad formami opresji ze względu na rasę, warstwę społeczną, a wreszcie płeć i ekologię. W kolejnych pracach coraz odważniej artykułowano zagrożenia wynikające z dominacji mężczyzn nad kobietami i dominacji nad naturą utożsamianej z kulturą techniki [Griffin 1978, Daly 1978, Merchant 1980].

Ciekawych i raczej jednoznacznych wyników dostarczyli również badacze polscy, według których studentki w większym stopniu, niż ich koledzy uznają swoją rolę w kształtowaniu środowiska przyrodniczego. Są też bardziej świadome katastrofalnych skutków ludzkiej ekspansji oraz dysponują rozleglejszą wiedzą na temat wyczerpywania zasobów. Zdobyte tą drogą kompetencje starają się przekształcić w praktykę, angażując się w różnego typu akcje firmowane przez organizacje

proekologiczne oraz sprawdzając pochodzenie nabywanej żywności [Moroz i inni 2021].

Kobiety wyraźniej widzą w środowisku przyrodniczym harmonię i ustalony porządek. Przyroda wzbudza w nich zachwyt i stanowi gwarancję życia. Analizując kolejne wyniki badań ankietowych autorów polskich potwierdzone zostają międzypłciowe różnice w sposobie patrzenia na środowisko. Cytując Estes [2022] można powiedzieć, że dojrzała kobieta spoglądając na las widzi tam dom dla siebie i wszystkich ludzi, podczas, gdy inni, w domyśle mężczyźni, często patrząc na ten sam las, wyobrażają sobie, że wytną drzewa i zarobią na tym pieniądze. Wyniki badań potwierdziły, że dziewczęta przy nadarzających się okazjach stają się obrończyniami życia. W mniejszym stopniu niż chłopcy, popierają rozwój techniczny i technologiczny, nie upatrując w nim panaceum na rozwiązanie problemów związanych z degradacją środowiska. Gdyby wyodrębnić typy osobowości prośrodowiskowej ze zróżnicowaniem na te charakterystyczne dla dziewcząt i te dla chłopców, to na podstawie omawianych badań można wyszczególnić typ osobowości racjonalisty, naukowca myśliciela, a zarazem technokraty i konsumpcjonisty, przeważający w odpowiedziach chłopców oraz typ emocjonalny i estety przyrodnika, który charakteryzuje większą liczbę dziewcząt. Jeśli chodzi o szczególną misję kobiet w kształtowaniu prośrodowiskowej rzeczywistości, to mogą one ukazywać mężczyznom, w jaki sposób zachwycać się przyrodą i rozwijać na nią wrażliwość, a także jak otworzyć im oczy na nowe perspektywy, których autorami, jeśli chodzi o teoretyczne podstawy, są często sami mężczyźni. Innymi słowy, to kobiety czytają sercem i wprowadzają w życie filozoficzne i teologiczne traktaty pisane przez mężczyzn [Grochowska 2008].

Podsumowanie

Koncepcja Ziemi jako Bogini Matki nie jest nową propozycją tłumaczenia otaczającego człowieka świata, gdyż pochodzi z czasów przed rozpowszechnieniem się kultur patriarchalnych [Murphy 1988]. z archetypu Wielkiej Matki - Ziemi wyłania się koncept Wielkiej Kobiecości. Jest to obraz uosabiający pierwiastek natury w kobiecie. Za podstawowe cechy kobiecości, uznaje się żywiołowość i przemianę, źródło wszelkiej kreatywności i rozwoju. Kobiety łączy z Ziemią nierozzerwalna więź. na czym polega to podobieństwo? Obie są Matkami. ich cechami wspólnymi jest rodzenie, wydawanie plonów, karmienie, zapewnienie trwania czy przemiana. Kontakt

z Ziemią nie oznacza uwypuklania różnic między wszystkimi żywymi istotami. Energia żeńska działa tak, że nigdy nie przeciwstawia się życiu i jego prawom. Historycznie, Kobiety i Ziemia, były zawsze po jednej stronie i dzieliły podobny los, albo otoczone najwyższym szacunkiem (w kulturze Bogini), albo też sprowadzone do poziomu niewolnicy (w cywilizacji nowożytnej). Jest więc ekofeminizm filozoficzną perspektywą wzmacniającą przesłanie zawarte w hipotezie Gai Lovelocka [Anderlini-D'Onofrio 2004].

Mimo jednoznaczności przedstawionych w dyskusji wyników, zdaniem niektórych płęć rozumiana jako uwarunkowanie biologiczne nie musi być przyczyną przewagi środowiskowej kobiet, a wręcz może mieć nikłe znaczenie [Mandrysz 2003]. A jednak zaprezentowane wyniki nie pozostawiają miejsca na polemikę, gdyż to kultura, a nie natura po wielokroć utrwala i wyolbrzymia te różnice, utwierdzając nas w przekonaniu o ich wszechobecności.

Bibliografia

- Aitchison C., 2001, *Theorizing other discourse of tourism, gender, and culture: can the subaltern speak (in tourism?)*, „Tourist Studies”, z. 1, s. 133-147
- Anderlini-D'Onofrio S., 2004, *The Gaia Hypothesis and Ecofeminism: Culture, Reason, and Symbiosis*, „A Journal of Social Theory”, t. 13, s. 65-93
- Barker D. K., Kuiper E., 2003, *Toward a feminist philosophy of economics*, Routledge, New York
- Bomirska L., Gawlak-Kica G., Krasnicki E., 1988, Społeczno-ekonomiczne bariery uczestnictwa młodzieży szkolnej studiującej w turystycznych formach rekreacji [w:] Wyznaczniki i bariery uczestnictwa w turystycznych formach rekreacji (red.), S. Wykrętowicz, AWF, Warszawa, s. 56
- Borzyszkowski J., 2011, *Problem zdefiniowania i klasyfikacji seksturystyki*, „Turystyka Kulturowa”, nr 1, s. 19-31
- Bronfenbrenner U., 1994, *Ecological Models of Human Development*, [w:] International Encyclopedia of Education, t. 3, Oxford, England
- Brough A. R., Wilkie J., Ma J., Isaac M. S., Gal D., 2016, *Is Eco-Friendly Unmanly? The Green-Feminine Stereotype and Its Effect on Sustainable Consumption*, „Journal of Consumer Research”, t. 43 (4), s. 567-582
- Clayton S., 2003, Environmental identity: a conceptual and an operational definition, [w:] S. Clayton, S. Opatow (red.), *Identity and the natural environment. The psychological significance of nature*, Cambridge: The MIT Press, s. 45-65
- d'Eaubonne F., 1981, *Feminism or Death, Int New French Feminism: An Anthology*, Schocken Books, New York
- Daly M., 1978, *Gyn/Ecology the Metaethics of Radical Feminism*, Beacon Press, Boston
- Desrochers J. E., Albert G., Milfont T. L., Kelly B., Arnocky S., 2019, *Does personality mediate the relationship between sex and environmentalism?*, „Personality and Individual Differences”, t. 147, s. 204-213
- Estes C. P., 2022, *Biegnąca z wilkami*, Zysk i S-ka, Poznań
- Fennell D. A., 2006, *Tourism Ethics*. Clevedon, UK. Channel View Publications
- Ferguson L., 2011, *Promoting gender equality and empowering women? Tourism and themthird Millennium Development Goal*, „Current Issues in Tourism”, vol. 14, no. 3, s. 235-249

- Giermaziak W., Przyłuska I., 2017, *Medycyna naturalna dawniej i dziś*, „Forum Bibliotek Medycznych”, t. 10, nr 1 (19), s. 548-560
- Gilligan C., 1993, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press
- Gop A., 2016, *Etyka integralna Kena Wilbera. Zarys idei i jej pedagogiczne implikacje*, „Forum Pedagogiczne”, t. 2, s. 267-279
- Griffin S., 1984, *Woman and nature: the roaring inside her*, The Women's Press, London
- Grochowska I., 2008, *Osobowość ekologiczna ptci: badania ankietowe*, „Studia Ecologiae et Bioethicae”, t. 6, s. 15-52
- <https://www.forbes.pl/forbeswomen/kobiety-w-turystyce-ix-forum-promocji-turystycznej/xsy52tt>
- Jackiewicz B., Borowski J., 1998, *Rośliny pnące na budowach zabytkowych*, „Ochrona Zabytków”, t. 51/4 (203), s. 402-417
- Jarnecki M., 2012, *Rys historyczny, motywacje, destynacje oraz konsekwencje wyjazdów sektury turystycznych na wybranych przykładach (Karaiby, Azja Południowo-Wschodnia, Afryka)*, [w:] M. Kazimierzczak (red.), *Jakość życia w kulturowych przestrzeniach podróży*, AWF, Poznań, s. 240-255
- Kijewska B., 2018, *Ekofeminizm*, [w:] M. Rewizorski, K. Bieniek (red.), *Encyklopedia globalnego zarządzania ekologicznego i energetycznego*, red. nauk., Fundacja na Rzecz Czystej Energii, Poznań, s. 18-28
- Kmita J., Banaszak G., 1994, *Spoleczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Instytut Kultury, Warszawa
- Kotowa B., 2016, *Natura czy kultura?*, „Chowanna”, t. 2, s. 17-28
- Larionov P., 2020, *w stronę psychologii środowiskowej: właściwości psychometryczne polskiej wersji Skali Tożsamości Środowiskowej*, „Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio”, t. 44 (4), s. 190-208
- Leszczyńska K., Dziuban A., 2012, *Pomiędzy esencjalizmem a konstruktywizmem. płęć (kulturowa) w refleksji teoretycznej socjologii – przegląd koncepcji*, „Studia Humanistyczne AGH”, t. 11 (2), s. 13-34
- Magiera A., Klocek C., Penar W., 2018, *Animaloterapia jako współczesne narzędzie poprawy zdrowia człowieka*, „Sztuka Leczenia”, nr 2, s. 85-90
- Mandrysz W., 2003, *Płęć: między biologią a kulturą*, „Pisma Humanistyczne”, t. 5, s. 182-198
- Mann S. A., 2011, *Pioneers of U.S. Ecofeminism and Environmental Justice*, „Feminist Formations”, t. 23, z. 2, s. 1-25
- McGehee N. G., Loker-Murphy L., Uysal M., 1996, *The Australian international pleasure travel market: Motivation from a gender perspective*, *Journal of Tourism Studies*, vol. 7 (1), s. 45
- McIntosh I. B., Power K. G., Reed J. M., 1996, *Prevalence, Intensity and Sex Differences in Travel related Stressors*, *Journal of Travel Medicine*, vol. 3, s. 99
- Merchant C., 1980, *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*. Harper & Row, New York
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka Kulturowa – wokół definicji*, „Turystyka Kulturowa”, nr 11, s. 4-21
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2016, *Przyroda w turystyce kulturowej. Programy, oferty, zagospodarowanie waleńów i obszarów*, „Turystyka Kulturowa”, nr 1, s. 6-46
- Miller-Schroeder P., 2011, *Teaching About Women, the Environment and Mother Earth*, „Journal of the Motherhood Initiative”, vol. 2, no. 1, s. 67-80
- Mirek J., 2016, *Analiza ruchu turystycznego realizowanego w uzdrowisku Kopalnia Soli Wieliczka w ramach turystyki zdrowotnej*, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, t. 3 (35), s. 223-236
- Moroz M., Olszewska M., Kurpiewska M., Ciborowski M., Olszewska A., 2021, *Świadomość ekologiczna a płęć – wyniki badania studentów wybranych podlaskich uczelni*, „Academy of Management”, t. 5 (3), s. 254-267
- Murphy P. D., 1988, *Sex-Typing the Planet*, „Environmental Ethics”, t. 10, z. 2, s. 155-168

- Olszewski-Strzyżowski D. J., 2022, *Promotional Activities of Selected National Tourism Organizations (NTOs) in The Light of Sustainable Tourism (Including Sustainable Transport)*, *Sustainability*, 14 (5): 2561, s. 3, <https://doi.org/10.3390/su14052561>
- Pasek M., Drózd R., 2016, *Raport z badań na temat postaw wobec turystyki i ich społecznych uwarunkowań w grupie uczniów kończących szkołę podstawową*, „Zbliżenia Cywilizacyjne”, t. 12 (4), s. 78-93
- Pokharel S., 2008, *Gender discrimination: Women perspectives*, „Nepalese Journal of Development and Rural Studies”, t. 5 (2), s. 80-87
- Puchnarewicz E., 2008, „*Turystyka islamska*” jako nowa koncepcja rozwoju turystyki w świecie muzułmańskim, [w]: *Turystyka i Rekreacja*. Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie, nr 4 (2), s. 51-68
- Remoaldo P. C., Vareiro L., Cadima Ribeiro J., Santos F., 2014, *Does Gender Affect Visiting a World Heritage Site?*, „*Visitor Studies*”, t. 17 (1), s. 89-106
- Schultz P., 2002, *Environmental Attitudes and Behaviors Across Cultures*, „*Online Readings in Psychology and Culture*”, 8 (1)
- Small J., 2003, *The Voices of older woman tourists*, *Tourism Recreation Research*, vol. 28 (2), s. 33
- Smith M., Diffy R., 2003, *The Ethics of Tourism Development*. New York. Routledge.
- Spence J. C., Lee R. R., 2003, *Towards a Comprehensive Model of Physical Activity*, *Psychology of Sport and Exercise*, t. 4, s. 24
- Steward J. H., 1963, *The theory of culture change; the methodology of multilineal evolution*, University of Illinois Press
- Subocz M., 2013, *Thalassoterapia u źródeł zdrowia*, „*Spa Inspirations*”, t. 4, s. 56-57
- Tucker H., 2007, *Undoing Shame: Tourism and Women's Work in Turkey*, „*Journal of Tourism and Cultural Change*”, vol. 5, no. 2, s. 87-105
- Tyblewski T., 1975, *Ideal wychowawczy w turystyce*, „*Ruch Pedagogiczny*”, z. 6
- Wilson T. D., Ypeij A., 2012, *Tourism, Gender, and Ethnicity*, „*Latin American Perspectives*”; 39 (6), s. 5-16

Sex as an identification category for cultural tourist following his sustainable worldview

Abstract

The work deals with the development of a new identity of cultural tourists based on their ecological orientation, in particular on the principles of sustainable tourism. In view of the existing links between cultural tourism and the benefits of nature, gender was highlighted as an important factor in differentiating sustainable worldviews among students in tourism and leisure. On the environmental identification scale (n = 65) women outperformed men on all 11 assumptions (n = 55). As a result, women, compared with men, tend to banish from the space of self-perception the attitudes inherent to the carefree consumer, which are mainly related to nature but can also be reflected in the use of tourist cultural resources. Although sex as a biological conditioning can be the starting point for a pro-nature attitude, its full embodiment is a reality that is more culturally shaped.

Key words: sex, nature, sustainable worldview, cultural tourism